

TARIXIY ASARLARDA SHAYBONIYXON OBRAZI TALQINI

Rahimov Zokirjon

FarDU dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Mamurova Muhabbatxon Ro‘zimatjon qizi

FarDU 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada o‘zbek adabiyotidagi tarixiy asarlarda, xususan, Pirimkul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romani, Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romani, Sa’dulla Siyoyevning “Dashti qipchoq lochini yoxud Muhammad Shayboniyxon” qissasida Shayboniyxon obrazi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *Tarixiy asar, tarixiy shaxs, badiiy to‘qima, “Yulduzli tunlar”, “Alisher Navoiy”, “Dashti qipchoq lochini Shayboniyxon”, Alisher Navoiy.*

INTERPRETATION OF THE IMAGE OF SHAIBANI KHAN IN HISTORICAL WORKS

ABSTRACT

The article analyzes the image of Shaibani Khan in the historical works of Uzbek literature, in particular, the novel “Starry Nights” by Pirmkul Qadirov, the novel “Alisher Navoi” by Isajon Sultan, the story “Dashti Kybchak Falcon or Muhammad Shaibani Khan” by Sadulla Siyoyev.

Keywords: *Historical work, historical figure, artistic fabric, “Starry Nights”, “Alisher Navoi”, “Dashti Kybchak Falcon or Muhammad Shaibani Khan”.*

O‘zbek adabiyotida xalqimiz tarixining eng shonli zarvaraqlarini teran badiiy tahlil qilishga bag‘ishlangan bir qator yirik hajmdagi asarlar yaratilgan. Xalqimiz tarixining turli bosqichlarini tasvirlash, millatimizning ijtimoiy va ma’naviy hayotida muhim rol o‘ynagan iste’dod sohiblari shaxsiyatining jamiyat taraqqiyotida tutgan o‘rni va ahamiyatini ko‘rsatib berish, tarixiy voqelik va shaxs munosabatini yoritish, shuningdek, davlatchiligimiz tarixi va milliy qadriyatlarimizning tarixiy-hayotiy asoslarini oydinlashtirish o‘zbek tarixiy romanlarining o‘ziga xos milliy xossalarini tashkil etadi. Tarixiy mavzuda yozilgan badiiy asarlar, xususan, romanlar xalqimiz o‘tmishining badiiy solnomasi bo‘lib xizmat qiladi. Shuning uchun ham milliy

hurfikrlikka sabab bo'lgan istiqloq tufayli o'zligini angalayotgan va ajdodlarining kim ekanligi, tarixiy ildizlari qaysi davrlarga borib taqalishi bilan qiziqayotgan har bir vatandoshimiz uchun tarixiy manbalar bilan bir qatorda shu mavzudagi badiiy asarlar ham g'oyat nodir tarixiy xotira sarchashmasi vazifasini o'taydi. Mustaqillikka erishgach o'zbek xalqi qalbida chuqur iz qoldirgan ajdodlarimiz tarixi, ular yaratgan moddiy va ma'naviy meroslari qayta tiklandi. Bobolarimiz yaratgan boy ma'naviy merosni o'rganish, o'lkamizning haqqoniy tarixini yaratish, o'zining bebaho tafakkur qudrati tufayli madaniy-ma'rifiy va ijtimoiy hayotimizda, xalqimiz ruhiy-ma'naviy olamida o'chmas iz qoldirgan ulug' ajdodlarimizning mo'tabar asarlarini keng ommaga taqdim etish imkoniyati yuzaga keldi. Ajdodlarimiz shaxsiyatini to'liq anglab yetishimiz uchun ko'plab badiiy asarlar va turli kinofilmlar yaratildi. Ularga misol qilib Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, Amir Umarxon kabi ajdodlarimizning hayotiy faoliyatiga bag'ishlangan asarlarni keltirish mumkin. Xalqimiz tafakkuri taraqqiyotida va ma'naviy yuksalishida ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy merosning o'rni beqiyos. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek: "Chindan ham tariximizning qaysi davrini olmaylik, yurtimizda ilm-u ma'rifat va yuksak ma'naviyatga intilish hech qachon to'xtamagan..."¹⁸ [Karimov,2008: 49]. Bundan tashqari o'zbek millatining etnik shakllanishida alohida o'ringa ega bo'lgan Muhammad Shayboniyxonni e'tibordan chetda qoldirmasligimiz zarur.

Temuriylardan keyin hokimiyat tepasiga shayboniylar sulolasi keldi. Shayboniylar hukmronlik qilgan deyarli bir asrlik zamonda ham, bir oz tanaffus bilan, bunyodkorlik ishlari davom ettirildi. Bu sulolaning asoschisi Muhammad Shayboniyxon haqida birinchi prezidentimiz Islom Karimovning xolisona fikr bildirishi katta ahamiyatga ega bo'ldi, chunki to shu paytgacha sho'rolar davrida chiqqan tarixiy kitoblarda ham, badiiy adabiyot romanlarda ham, umuman, Shayboniylar sulolasi, xususan, sulolaboshi Muhammad Shayboniy haqida har tomonlama, chalkash-u noto'g'ri fikrlar bildirildi, ayniqsa videofilmlarda to'pori dasht odami sifatida tasvirlandi. Birinchi prezidentimizning o'sha suhbatda "Shayboniyxon Buxoro madarasalarida tahsil ko'rgan, o'qimishli odam bo'lgan. Buxoroda olgan ilm-ma'rifatini hokimiyat tepasiga kelgach, yana el-yurtiga qaytarib bergan" deb xolis va to'g'ri fikr bildirgan edi. Ushbu fikrning ham ma'naviy, ham tarixiy, ham siyosiy ahamiyati bor. Yurtboshimizning Shayboniyxon haqida bildirgan fikrining tarixiy ahamiyati shundaki, o'tmishda o'tgan tarixiy shaxsga baho berishda uning qaysi bir sulola vakili bo'lganiga qarab emas, balki faoliyatiga qarab, el-yurtiga qanday xizmat qilganiga, o'zidan keyin nimalar qoldirganiga qarab baho berish lozimdir. Ushbu

¹⁸ Karimov I.A Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Toshkent: Ma'naviyat, 2008. 49 - b.

fikrning siyosiy ahamiyati shundaki, XV asrning oxiri va XVI asrning boshlarida, sanani Shayboniyxonning Samarqand taxtini egallashidan belgilasak, 1500 -yili yurtimizda hokimiyat almashuvi yuz berdi, hokimiyat temuriylardan shayboniylar qo'liga o'tdi, el-yurt o'z joyida qolaverdi, o'zbek milliy davlatchiligi davom etaverdi.

¹[Ibrohimov, 2001: 29-30].

O'zbek adabiyotidagi tarixiy romanlarga e'tibor bersak, ulardagi tarixiy shaxslar hayoti ba'zi o'rinlarda tarixiy haqiqatga mos, lekin ba'zi voqealarda haqiqiylikdan chekinib to'qima ishlatilgan joylarga duch kelamiz. Chunki yozuvchi asar yozish davomida o'z badiiy mahoratini kitobxonga yetkazib bera olishi uchun badiiy to'qimadan foydalanishi shubhasiz. Agar faqat tarixiy faktlarni keltirsa, bu tarixiy voqealar keltirilgan manba sifatida badiiy asarlar qatoridan joy ololmasligi mumkin. Xususan, O'zbekiston xalq yozuvchisi Odil Yoqubov qayd etganidek: "Tarixiy romanda ilmiy haqiqat bilan badiiy haqiqatning munosabati g'oyat nozik va munozarali masala. Adabiyot tarixida shunday asarlar borki, ular ilmiy jihatdan asoslangan tarixiy faktlarga to'la mos keladigan xujjatlarga tayanib yozilgan... Ayni zamonda shunday tarixiy asarlar ham borki, ularda umuman hayotiy haqiqatga tayanilmagani holda yozuvchi xayoloti – fantaziyasi orqali tarixiy faktni qayta idrok etish muhim o'rin tutadi, tarixiy hodisalar, shaxslar muallif badiiy niyati asosida o'zgacha talqin etiladi. Adabiyot tarixida bunday misollar ko'p. Navoiy dostonidagi Iskandar tarixiy shaxs Aleksandr Makedonskiydan keskin farq qiladi. Mariya Styuartni Shipler o'zgacha, Volter Skott boshqacha, Stefan Sveyg yana o'zgacha talqin etadi... Shaxsan men tarixiy asarda yozuvchi xayoloti – fantaziyasiga to'la erk berish, "tarixchi olim ishi tugagan joyda yozuvchi ishi boshlanadi", degan qarash tarafdoriman."² [Yoqubov,1999].

Yuqoridagi fikrga nisbatan Pirimqul Qodirovning "Yulduzli tunlar" romanidagi bosh obrazlar hisoblangan Bobur va Shayboniyxonni olaylik. Asarda Bobur nafaqat shoh va shoir, balki adabiyotshunos, tarixchi sifatida tilga olinadi. Lekin Shayboniyxon obrazi keltirilgan o'rinlar deyarli qora bo'yoqlarda aks etadi. Quyida "Yulduzli tunlar" romanidan ba'zi misollarni keltiramiz.

Shayboniyxon o'zining va Mahmudxonning hayotiy tajribalariga asoslanib chingiziylar saltanatini qurishda xalqni ishontirish va o'z niyati ostida birlashtirish maqsadida islom dinining ta'sir kuchidan foydalanadi.

"...Oralarida Qur'onni menchalik yaxshi qiroat qiladigan imomlari yo'q. Shuning uchun hammalari meni «Imomi zamon!» deb tan olurlar!

¹Abduqahhor Ibrohimov. Bizkim, o'zbeklar... "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. Toshkent – 2001. 29-30 betlar.

² Odil Yoqubov. So'z. Birinchi kitob. – T.: 1999. "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati.

— Ko‘pchilikning boshini qovushtirish uchun nimayiki zarur bo‘lsa, hammasini qiling. Eng muhimi, ahillikdadir. O‘zaro urushlar temuriylarning boshiga yetmoqda. Siz bilan biz bir yoqadan bosh chiqarsak, Islom bayrog‘ini temuriylardan ko‘ra balandroq ko‘tarsak, barcha musulmonlar bizga ergashgay!

— To‘g‘ri aytdingiz, hazratim! Hozir bobokalonimiz Chingizxonning mafkurasi bilan ish yuritib bo‘lmagay! Endi faqat islomning sunniy mazhabi bizga mos kelur. Mahmudxon Shayboniyxonning bu fikrini ham ma‘qul ko‘rdi. Ularning maslakdosh ekanliklari, ayniqsa Shayboniyxonga qo‘l keldi. Mahmudxonning yordami bilan Shayboniyxon avval Turkistonni, so‘ng Buxoroni noshud temuriyzoda Sulton Ali mirzodan tortib oldi. Vaziyat yetilishi bilan Shayboniyxon Samarqandni ham egallaydi.”¹

[Qodirov, 2018: 174]

Shayboniyxon Samarqandni o‘ziga bo‘ysundirishda, dastlab jangsiz, harbiy talafotlarsiz egallashni afzal ko‘radi. Shuning uchun u harbiy hiyla tuzadi. O‘sha paytda Samarqandni Sulton Ali mirzo va onasi Zuhra begim boshqarardi. Zuhra begim beva bo‘lganligi sababli, agar jufti halol bo‘lishga rozi bo‘lsa, mamlakatni birga boshqarish taklifini beradi va oshiqlik maktubini yo‘llaydi. Ushbu o‘rinda ayollarni hiyla yo‘li bilan kamsituvchi shaxs sifatida tilga olinadi.

Zuhra begim malikalik va onalik sha‘nidan nafsini afzal ko‘radi va Shayboniyxonning tuzog‘iga ilinadi. Oqibatda Samarqand jangsiz Shayboniyxon qo‘l ostiga o‘tadi. Harbiy hiyladan so‘ng Shayboniyxon Samarqandga kirib borishga shoshilmas edi. Chunki u o‘z qo‘l ostidagi odamlar ko‘nglida faqat shaharni egallash emas, balki dushman tarafning o‘zidan ojiz ekanligini va o‘z nafsini o‘ylab mamlakatini ham dushmanga sotib ketishlarini isbotlamoqchi bo‘ladi. Sulton Ali mirzo va mamlakat piri hisoblangan Xo‘ja Yahyoning gunohlaridan kechganligi Shayboniyxonning avliyolik darajasini yanada yuksakka ko‘tarardi.

“— Manavi xo‘ja bilan mirzog‘a, — dedi Shayboniyxon, — ming azob berib o‘ldirsak haqqimiz bor. Biroq insofu imon qanchalik bo‘lishini bularga yana bir ko‘rsatib qo‘yaylik. Mayli, qonlaridan kechaylik, jonlari omon qolsin!”² [Qodirov, 2018: 207]

Shayboniyxon Zuhra begimning taqdirini ham hal qiladi. Aslida xon uning ta‘rifini eshitib, chindan ham o‘z nikohiga olmoqchi bo‘ladi. Lekin Zuhra begim uning oldiga kelganda tomirlari bo‘rtib turgan qo‘llarini ko‘rib fikridan voz kechadi. Yolg‘on gapirganligi uchun ko‘ngli g‘ash bo‘lib turgan xon yuragi a‘yonlarning Zuhra

¹ P.Qodirov. Yulduzli tunlar.Bobur. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.Toshkent-2018. 174-bet

² P.Qodirov. Yulduzli tunlar.Bobur. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.Toshkent-2018. 207-bet.

beginning buzuqligi haqida nafratlanib aytgan gaplari orqali taskin topadi. Shayboniyxon Zuhra begimni Mansur baxshi ismli mulozimiga nikohlab beradi. Ushbu holat Hirotdagi Muzaffar mirzoning onasi Xadicha begimga nisbatan ham ishlatiladi.

Temuriylar mamlakatini ko'pdan beri kuzatib yurgan Shayboniyxon ularning mamlakatida Xo'ja Ahror kabi diniy rahbarlar mustaqil hukmdor bo'lib olib, temuriylar saltanatini ichidan zaiflashtirganini bilar edi. Shu o'rinda Shayboniyxon dinni niqob qilib olgan inson sifatida qalamga olinadi.

"...Shayboniyxon xonlik hokimiyati bilan diniy hokimiyatni o'z qo'lida birlashtirib, temuriylarga nisbatan katta bir ustunlikka erishmoqda edi. U Buxoroda madrasada o'qib yurganda shariat va tariqat ilmini yaxshi o'rgangan, qur'onni yod bilar edi. Hozir Shayboniyxonning qarorgohida islom dinini undan yaxshi biladigan, qur'onni qiroat bilan o'qishda undan o'tadigan odam yo'q edi. Uning imomlik va xalifalik unvonlari shundan ham kelib chiqqan edi. Shayboniyxon markazlashgan ulug' bir davlat tuzishga intilar ekan, bu maqsadga tezroq yetish uchun qo'l ostidagi odamlarning ixlos va e'tiqodini ham qozonishga, ularning mafkurasini o'ziga bo'ysundirib, hammasini bir dohiy atrofiga jipslashtirishga alohida e'tibor berar edi. U o'z davrining eng zo'r mafkurasini — diniy mafkura ekanligini yaxshi bilardi."¹ [Qodirov, 2018: 206]

Yuqoridagi fikrlarni badiiy asarda o'qigan kitobxonda, albatta, Shayboniyxonga nisbatan nafrat tuyg'ulari shakllanadi. Aslida esa "Yulduzli tunlar" asari yozilgan davr mafkurasini yozuvchini shunga majbur etadi. Bobur obrazini ochib berish uchun ham Shayboniyxonning salbiy jihatlari oshirib, bo'rttirib beriladi.

Mustaqillikdan so'ng tarixiy asarlardagi shaxslar haqidagi haqiqatlar ham asta sekin o'z isbotini topmoqda. Xususan, Shayboniyxon obrazi Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" romani yoki Sa'dulla Siyoyevning "Dashti qipchoq lochini yoxud Muhammad Shayboniyxon" qissasida yorqin ranglarda tasvirlanadi.

Isajon Sulton Shayboniyxon obrazini mohir sarkarda, adabiyot va san'at homiysi, o'z askarlarining munosib yo'boshchisi va kerakli o'rinlarda askarlari talab ketgan joylarni ortga qaytib haqini to'lab ketuvchi insofli shaxs sifatida tasvirlaydi.

"Muhammad Shayboniyxon barvasta gavdali, yuzi dasht shamollarida qoraygan, yanoqlari turtib chiqqan, qisq ko'zli yigit edi. Ayni chog'da u o'n sakkiz yoshda bo'lib, chaqqonlik va o'zg'irlikda Dashti Qipchoqda unga teng keladigan biror kishi yo'q. Shayboniyxon chingiz saltanatining quyoshi tamomila botganini ko'rib qattiq ezilar, el ulug'lari qoshiga borib dardu iztirobini to'kib solib, ularni ruxsatini olib,

¹ P.Qodirov. Yulduzli tunlar. Bobur. "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. Toshkent-2018. 206-bet.

o‘zbek xonlari shuhratini tiklash va barchani qudratli bir qo‘l ostida birlashtirish orzusida yashardi...

Dasht uning o‘z uyi edi. Qayga bulut chiqdi, yomg‘ir yog‘di, qayga sel keldi, qayda ne o‘zgarishlar sodir bo‘ldi, samoga qarab bilardi. Sira yumshoq ko‘rpa-bolishlarda yotmas, lozim bo‘lsa otining egarini boshiga qo‘yib, tagiga po‘stinini to‘shab mizg‘ib ketaverar, taom ham tanlamas, askar ne yesa, u ham shuni yerdi. Yana qadim qo‘shiqlarni xush ko‘rardi, do‘mbirachi yoki qo‘bizchisini chorlab, xalq dostonlarini aytirib o‘tirardi. Bu uning ilm yoki boshqa san‘atlardan uzoq emasligini bildirardi, zotan, o‘zi ham abiyotdan yaxshigina xabardor va duppa-durust g‘azallar bitardi”.¹[Sulton, 2021: 162-163]

Roman voqealari shiddatli tus olar ekan Abu Said vafotidan so‘ng temuriylar taxtiga Husayn Boyqaro keladi. Ushbu vaqtni poylagan ko‘plab taxt ixlosmandlari dog‘da qoldi. Ko‘plari birlashib Husayn Boyqaroga qarshi fitna tuzishni boshlaydilar. Ammo Shayboniyxon Xo‘ja Ahmad Yassaviyni pir tutganligi va temuriylarni do‘st bilgani uchun qarshi chiqmaydi. Keyinchalik esa Alisher Navoiy hurmati yuzasidan ham Hirotda qarshi yurish qilmay turadi. Navoiy vafoti voqeasini eshitgan Shayboniyxon holati quyidagicha tasvirlanadi:

“- Nizomiddin Mir Alisher Navoiy Xiriyda bandalikni bajo keltiribdi.

Shayboniyxon o‘rnidan turib ketdi.

-Hay Oллоh! Hay Oллоh!

-E voh!-dedi so‘ng, siyrak sochli boshini quyi egib.-Turk eli boshiga kelgan eng qattiq musibat mana shu bo‘lmish. Men Xurosonni Navoiy bo‘lgani sababli bosmagay erdim.

Keyin “Axir, u yerda Lut bor-ku!” oyatini o‘qidi.

-Musibatning sopol toshlari ulus boshiga yog‘ilibdi,-dedi Shayboniyxon qayg‘uda. –Mundin so‘ngra bu el boshig‘a unday zot kelgay, yo kelmagay. Hay Oллоh!... Cherikka ma‘lum qiling, Xuroson yurishiga hozirlik ko‘rilsin!”² [Sulton,2021: 437]

Yuqoridagi parcha orqali Shayboniyxonni adabiyotdan uzoq bo‘lmagan va unga homiylik qiluvchi, bundan tashqari Alisher Navoiyga nisbatan cheksiz ehtiromini his etamiz.

S.Siyoyevning “Dashti qipchoq lochini yoxud Muhammad Shayboniyxon” asarida Shayboniyxon temuriylar birlashtira olmagan Markaziy Osiyoni qo‘l ostida birlashtirgan, lashkarboshilik jihatlarini, shuningdek shoir, islohotchi, olim va mutaffakkir sifatlarini namoyon etgan shaxs ekanligi ko‘rsatilgan. Asar voqealari

¹ Isajon Sulton. Alisher Navoiy. Toshkent -2021. 162-163-bet.

² Isajon Sulton. Alisher Navoiy. Toshkent -2021. 437-bet.

Shayboniyxonni tanishtirishdan boshlanadi, asl ismi Abdulfatx Muhammad otanasidan erta yetim qolganligi, unga va ukasi-Sulton Mahmudga Mazid tarxon homiylik qila boshlaganligi aks etgan. Shayboniyxonning diniy ta'lim olishida Mazid tarxonning hamda ustoz Shayx Mansurning xizmatlari katta bo'lgan.¹ [Soliyev,2022: 434]

Shayboniy yollanma qo'shin boshlig'idan xon darajasiga ko'tarilgan tarixiy shaxsdir. U nafaqat sarkarda balki, Shohbaxt, Shoyboq, Sheboni, Shohibek, Shayboniy taxalluslari bilan g'azal, ruboiylar bitgan shoir hamdir. Shayboniyxonning adabiy me'rosidan bizgacha bir nechta o'zbekcha g'azal, ruboiy va «Bahr-ul xudo» nomli dostoni va 1507-1508-yillarda yozilgan o'g'li valiaxd Temur sultonga atalgan pand-nasihatlardan iborat kitobi mavjud.

S.Siyoyev quyidagi parcha orqali Shayboniyxonning savdo-sotiq, qishloq xo'jaligi, ta'lim sohasiga qo'shgan hissasiga alohida to'xtalib o'tadi: "Biz, Turkiston elining sultoni, Samarqand podshosi Muhammad Budog' o'g'li Shayboniyxon mundaq qaror qilduk: Shahar bozori buzib tashlansin, o'rnida keng, obod, sarishta dehqon bozori bunyod etilsun. Toshkentda to'qqizta yangi hovuz qazilsinki, xalq ichkilik suvig'a zor bo'lmag'ay. Bo'zsuv anhoridan shahar ichkarisiga kichik-kichik ariqlar o'tkazilsin. Madrasalar ta'mirlansin, mudarrisning maoshi ikki barobar oshirilsin, tolibi ilmlarga beriladigan nafaqa ham ikki hissa ko'paytirilsin. Ularga Ramazon va Qurbon hayiti bosh-oyoq libos berilsin. Bozorda o'z molini sotib o'tirgan dehqon ahlidan soliq oz olinsin. Harajatlar baytul-mol hisobidan qoplansun. Muhrimizni bosdik. Imom uz-zamon, xalifat-ur rahmon Shayboniyxondirmiz. Hijriy 907 sana, shavvol."²[Siyoyev,2021: 39]

Shayboniyxon tarixni sevgan va tarixiy asarlar yaratilishida o'zi shaxsan ishtirok etgan. So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Shayboniyxon o'zbek (turk) tilida bitilgan o'ziga xos manba — "Tavorixi guzidayi nusratnoma" asarining yozilishida bevosita ishtirok etgan.³[Xayrullayev,1999: 26] Shayboniyxonning islom dini borasida yaxshi bilimga ega ekanligini hatto Bobur ham tan oladi. Shayboniyxon Qur'onni yaxshi bilgan va diniy ulamolar, shoirlar bilan suhbat qurishni xush ko'rgan.⁴[Bobur,1989: 128]

Shuning uchun bo'lsa kerak Shayboniyxon o'zini chin musulmonlar, ya'ni sunna mazhabidagi musulmonlarning boshlig'i va ularning ximoyachisi deb hisoblardi. Shuning uchun ham Shayboniyxon davrida yashagan olimlar xususan, shoir va

¹ Soliyev Shoxrux. Sa'dulla Siyoyevning "Dashti Qipchoq lochini yoxud Shayboniyxon" asarida Shayboniyxon obrazi mqolasi. „Turkiy xalqlar filologiyasida fundamental tadqiqotlar va innovatsion ta'lim texnologiyalari“ mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami.2022. 435-bet.

² Sa'dulla Siyoyev. Dashti Qipchoq lochini yoxud Muhammad Shayboniyxon. – Toshkent:Navro'z, 2021. 39-bet.

³ Xayrullayev M.M. Ma'naviyat yulduzlari. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1999. 26-bet.

⁴ Zahiriddin Muhammad Bobur Boburnoma. – Toshkent: Yulduzcha nashriyoti, 1989. 128-bet.

tarixchilar uni "Xalifa ur-Rahmon" va "Imom az-Zamon" ya'ni "davr imomi" va "tangrining yerdagi xalifasi" deb ulug'laganlar. Bu nom Shayboniyxonga Hirot olingan yili berilgan.

Shayboniyxon o'z hayoti davomida Alisher Navoiyga cheksiz ehtirom tuyg'usi bilan yashaydi. Qissada ham ushbu o'rinlar kiritib o'tiladi va kitobxonda Shayboniyxon shaxsiga nisbatan ijobiy tuyg'ular shakllanadi.

Shayboniyxon o'zini Alisher Navoiyning ma'naviy shogirdi hisoblar, o'nlab g'azallarini yod bilar va o'z qo'li bilan ilk devonini ko'chirgan edi. Shayboniyxon turkiy tilni nihoyatda qadrlagan. U Hiroda bundan boshlab devon ishlari turkiy tilda yurgizilishi haqida buyruq beradi. Shuningdek, asarda Shaybonixon turkiy til haqida kuyunib shunday deydi: " – Ajab maxluq erkan bu odamzod deganlari. Bir burda non umidida tuvg'on tilidan kechib, begona alfozda chuldiramakni afzal ko'radir. Oллоh, olloh! Iftixor qani? Mir Alisher "Muhokamat ul lug'atayn" da bizlarga ne deb vasiyat qilmishlar" ¹ [Siyoyev,2021: 92]

Shayboniyning ma'rifatparvarligi xususida so'z borganda uning faoliyatini yaxshi o'rgangan olim H. Vamberining ushbu fikrlari esga tushadi: "...bu urush odami maorif va madaniyat haqida o'z davrining ruhidan to'la xabardor va zamonasidagi tengdosh shoirlarning aksariyatidan ortiq darajada qalam sohibi bo'lgan. Chunki uning she'rlari, dushmanlari fikrining teskarisi o'laroq, buyuk bir iqtidor va go'zal tabiatga molik ekanini, u ham turkiy, ham forsiy, ham arabiy tillardan asosli suratda voqif ekanini ko'rsatmoqda... U maorif jihatidan oldingi Temur shahzodalarning aksaridan past emas edi".

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tarixiy romanda tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'rtasidagi muvozanat bo'lishi shart hisoblanib, tadqiqotchi tarixiy romanlar poetikasini o'rganishda buni yodda tutishi lozim bo'ladi.

¹ Sa'dulla Siyoyev. Dashti Qipchoq lochini yoxud Muhammad Shayboniyxon. – Toshkent:Navro'z, 2021. 92-bet.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Toshkent: Ma'naviyat, 2008. 49 -b.
2. Odil Yoqubov. So'z. Birinchi kitob. – T.: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati.
3. P.Qodirov. Yulduzli tunlar.Bobur. “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.Toshkent-2018. 174-bet
4. Sa'dulla Siyoyev. Dashti Qipchoq lochini yoxud Muhammad Shayboniyxon qissasi. -Toshkent: Navro'z, 2021. – B.144
5. Xayrullayev M.M. Ma'naviyat yulduzlari. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashryoti, 1999.
6. Zahiriddin Muhammad Bobur Boburnoma. – Toshkent: Yulduzcha nashriyoti, 1989. – B.386
7. Isajon Sulton. Alisher Navoiy. Toshkent -2021. 437-bet.
8. Soliyev Shoxrux. Sa'dulla Siyoyevning “Dashti Qipchoq lochini yoxud Shayboniyxon” asarida Shayboniyxon obrazi mqolasi. „Turkiy xalqlar filologiyasida fundamental tadqiqotlar va innovatsion ta'lim texnologiyalari“ mavzusidagi xalqaro ilmiyamaliy anjuman materiallari to'plami. 435-bet.